

HUKUK SOSYOLOJİSİ*

LEON MAYHEW

Çeviren: TANER AYANOĞLU**

Hukuk sosyolojisi, hukukun sosyal bir bağlam içinde olduğu ve yalnız bu bağlam içinde anlaşılabilmesi varsayımı üzerinde ilerler. Burada "oluşur" sözcüğü önemlidir, çünkü sosyolojik bakımdan hukuk sadece durağanlaşmış bir kurallar toplamı değil, ama bir süreç olarak kabul edilecektir. Hukuk, mahkeme salonlarında, idari kurullarda, icra kurum ve kuruluşlarında, avukat bürolarında, ticari bürolarda, insanların mesleklerinde aralarında yaptıkları bütün müzakerelerde oluşur. İnsanlar hukuksal olarak bağlayıcı geçerliliği olan sosyal normlar (diğer bir deyişle siyasal olarak örgütlü toplum vasıtasıyla zorla yürütülebilen sosyal normları) kullandıkça, yorumladıkça, uyguladıkça, yarattıkça oluşur.

Sosyolog, sosyal yaşam içinde açıklanan düzen ve tutarlılık ile ilgilidir. Bundan dolayıdır ki sosyologlar, çoğu kez insan etkinliğini koordine eden toplumsal normların ve yerleşik toplumsal kuralların önemini vurgular. Bununla beraber, sosyolog, kuralların kendi gücüyle otomatik olarak işlemediğini anladığından, orada da duramaz. İnsanlar normları kullanır, onlara başvurur, onları yorumlar, onları uygular. Yalnızca bu süreci anlamakla ki, hukuksal normların sosyal örgütlenme içinde nasıl işlediğini ve sosyal örgütlemenin hukuksal süreci (legal process) nasıl şekillendirdiğini ve zorladığını anlayabiliriz.

Örneğin, sosyolog için Amerikan hukuk sistemindeki jürili yargılamada bir "adalet" in olduğunu bilmek yeterli değildir. Hangi sosyal mevkilerden ge-

len insanların jürilerde hizmet etmelerinin istediğini ve jürilerin tartışmaları nasıl organize ettiklerini bilmeyi arzu eder. Jürilerin, biçimsel hukuku hangi şartlarda uygulamaya çalıştığını ve sezgisel adalet hissine ne zaman bel bağladıklarını bilmek ister. Sosyolog, hukuk sisteminin işleyişi üzerinde jürili yargılamanın önemini de bilmek ister ve toplumsal yaşam örgütlenmesinin, bunu nasıl izah ettiğini anlamaya çalışır.

Hukuk sosyolojisinin bundan dolayı sosyoloji içinde kökleri vardır, çünkü sosyologlar sosyal karakterde herhangi bir insan etkinliği ile ilgilenirler. Aynı zamanda, Amerika'da hukuk sosyolojisinin gelişim yönünü kavramak için, hukuksal kurumlar içindeki sosyolojik araştırmanın, akademik sosyolojinin sınırlarını aşan entellektüel müzakere konularından oluşan tartışma bağlamı içinde oluştuğunu değerlendirmek gereklidir. Hukuk araştırmasına sosyolojik kavrayış getirmek üzere gösterdiğimiz çabaların gücü ve sınırları, toplumda hukukun rolü tartışmasını canlandıran polemiksel üç tartışma konusu olgusundan çıkar:

1. Amerikanın içki yasaklı tarihsel deneyimi ve bugünkü radikal problemleri çözmekte yasal araçları kullanma girişimlerimiz, hukuk ve ahlak arasındaki ilişkiler sorusunu çok keskin bir odağa yerleştirdi. Bu probleme olan ilgi "hukuk ahlak kurallarını yasalastırabilir mi?" veya "hukuk topluluktaki aykırı davranışların çehresinde sosyal değişiklikler meydana getirebilir mi?" türünden soruların tekrarlanan yöneltmesine götürür.

2. Amerikan entellektüel tartışması "kavramsal" ve "menfaat" veya "işlevsel" hukuk biliminin yorumlayıcıları arasındaki dünya çapındaki tartışmadan kurtulamadı. 19 uncu yüzyıldan beri sadece

* Leon Mayhew, "The Sociology of Law," Knowledge and Society: American Sociology, Ed. by. Talcott Parsons, Washington, Voice of America Forum Lectures, 1973 (1968) pp. 186-199.

** İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Araştırma Görevlisi.

kavramsal hukuk bilimi eleştirileri, hukukun, mantıksal olarak ilişkili kavramlar ve kuralların sadece bir sistemi olmadığını ileri sürdü. Onda ısrar etmek, önemli sosyal hedefleri başarmak için hukuku kullanmada sadece başarısızlığa götürür. Yargısal yorumun yaratıcı bir etkinlik olduğunu, sadece sosyal ihtiyaçlara ve baskılara cevap vermeye zorunlu olarak hazır olduğunu kabul etmek suretiyle bu yaratıcı etkinliği önemli sosyal işlevlere hizmet ettirmek amacıyla kanalize edebilir ve kontrol edebilir miyiz?

3. Amerikalı, hukukun, özellikle hukuk kuralı kavramı ile ilgili bulunmadığını düşündü. Biz, Devlet iktidarının hukuk tarafından denetlenmesini ve yurttaşların haklarının toplumun bütün katmanlarında korunmasını güvenceye bağlamak amacıyla hukuksal sürecin nasıl organize edilebileceğini merak ettik.

Hukuk sosyolojisinde birçok geniş alan vardır, ve bütün bu alanlardaki ilerleme, bu üç yaşamsal tartışma konusu tarafından etkilenmiştir. Hukuk sosyolojisinin geniş ilgilerini başlıca dört kategoriye bölmek uygundur.

Birincisi, hukuksal kurum ve kuruluşların (legal agency) işleyişinin incelenmesi; ikincisi, toplumun belirli kurumlarında hukuk düzeninin gelişiminin incelenmesi; üçüncüsü, davranış üzerinde hukukun etkisinin incelenmesi; ve sonuncusu başlıca toplum kurumlarının tutarlılığına yardım eden ve tanımlayan normatif bir sistem olarak hukukun incelenmesi. Bu alanların her birinde sosyolojik araştırma düzenlilikleri açığa çıkardı ve sosyal bir kurum olarak incelenip doğruluğu saptanmış hukuk bilgimizi arttırdı. Aynı zamanda, her bir alanda bir çok önemli soru hala araştırılmamış ve cevaplandırılmamış olarak kalmaktadır. Daha ayrıntılı olarak bu alanlara baktığımızda, bir takım örneklerde sosyolojik araştırmanın başarı ve başarısızlıklarının her ikisinin kuşatıcı entelektüel tartışmalar tarafından sağlanan çözümlere ve teşvike atfedilebildiğini göreceğiz.

Hukuk sosyolojisi öğrencileri, hukuksal kurum ve kuruluşların (legal agency) işleyişini aydınlatmada çok başarılı oldular. İşlevsel hukuk biliminin "yanlış fikirleri yıkan" ayırıcı özellikleri, hukuksal süreç içindeki hukuk dışı öğeleri ispatlamadaki ilgiyi destekledi. Kavramsal hukuk biliminin kısırlığına saldıracak olanlar hukuksal eylemdeki gerçekçi etkilerin belgelenmesini kabul ederler. Tekrar tekrar sosyolojik olarak aydınlatılan araştırmacılar; mahkemeler, avukatlar, baro birlikleri, jüriler, idari kurullar ve diğer hukuksal kurum ve kuruluşlar üzerindeki sosyal baskıların etkisini kanıtladı. Yinelenen araştırma hukuksal etkinliğin, hukuksal kavramların ve kuralların sadece bir ifadesi veya yansıması olamayacağını gösterdi. Bazen bu incelemeler yalnızca polemik tarzında oldu. Hukuksal görevlilerin gerçeğe uygun çeşitli ihtiyaçlar tarafından etkilendiğini göstermek kolaydır; önemli ödev, bu ihtiyaçların sistemli olarak kendi kendilerine örgütlü olduğunu ve devam eden, işleyen bir sistemdeki öğeler gibi anlaşılabilir olduğunu göstermektir. Ayrıca normların ve kuralların örgütlenen bu işleyişde a priori (önsel) olarak bir rol oynamadığını varsaymak için hiçbir nedene sahip değiliz.

Örneğin, geçen yıllarda öğrenciler yargısal karar almadaki düzenlilikleri ortaya çıkarmak için zor karmaşık matematiksel teknikler geliştirdi. Bu incelemelerin birçoğu, çok özenli bir davranış içinde hakimlerin durumlara cevap verdiği usuldeki değişkenliğin, sadece hukuksal kurallar ve kavramlar ile değerlendirilemeyeceğini gösterdi. Bununla beraber, araştırmacılar, bir çok bakımdan yargısal kararlardaki değişmelerin sonuçlarını ve örgütsel kaynakları aydınlatmada "yargısal davranışlar" türünden açıklayıcı kavramların ötesine geçemedi. "Belirli davranışlara sahip yargıçlar nasıl yargıçlık mevkine alınırlar?" veya "hukuksal sistemin işleyişi üstündeki yargısal kararlarda bulunan değişmelerin sonuçları nedir?" türünden sorular eşit bir özen ve ol-

gunluk derecesiyle araştırılmadı. Yine de çabalar bu tip problemleri tartışmak için harcandı. Örneğin bir öğrenci Yüksek Mahkeme kararlarındaki değişiklik miktarının zaman içinde sabit kalmadığını gösterdi ve çoğalma yargısal çekişmenin (disensus) zorunlu olarak hukuksal düzenin bozulmasının bir işareti olmadığını, fakat ilerlemenin bir belirtisinin hızlı sosyal değişikliklere hukuksal normları adapte etmek için girişimde bulunduğunu öne sürdü⁽¹⁾.

Hukuksal kurumların işleyişi üstündeki çalışmanın polemiksel karakteri, hukuk mesleği üzerinde yapılan sosyolojik çalışma sınırlarının bazısından dolayı da sorumlu tutulabilir. Hukuk meslekleri üzerine yapılan çalışmaların büyüyen bir miktarına sahip olmamıza rağmen, sosyal kontrolün bir ajanı olarak avukatın rolü hakkında az miktarda ampirik incelemeye sahibiz. Avukatın, müvekkilinin somut taleplerini normatif olarak tanımlı taleplere dönüştürme ve müvekkilinin gerçeklikle karşılaşmasına ısrar etmesi suretiyle, sosyal kontrolün bir ajanı gibi hareket ettiği ileri sürüldü⁽²⁾. Hukuk meslekleri üzerine yapılan çalışmaların çoğu, hukuk uygulamaları üzerinde işleyen normatif olmayan etkilerle daha fazla ilgilendi. Araştırmacılar pek az kaygılanmış da olsalar, beyhude bir kavramsal hukuk bilimiyle yüklüdürler.

Hukuksal kurumların işleyişindeki normatif öğeleri açıkça ifade etmek gayesiyle gerçekleştirilen sosyolojik araştırmanın başarısızlığı, bu alandaki sosyolojik araştırmaların gerçek başarısına gözlerimizi kapatmamızı gerektirir. Genel anlamı bazı prensiplerin belgelenmesinin etkili bir yığınının görmeye başlıyoruz. Örneğin pek çok inceleme, genel önerilere destek sağlar: Hukuk sisteminin daha geniş topluma bağlandığı her bir noktada, o noktadaki hukuksal süreçler daha geniş toplumun yapısını yansıtır-diğer bir deyişle, daha geniş toplum, değişik saygınlık düzeyleriyle, toplumsal tabaka içinde bir bölünme ta-

rafından yapılandırılır. Hukuksal sistemin daha geniş topluma bağlandığı her bir noktada hukuksal süreç katmanlaşmanın etkisini gösterir. Bundan dolayı, jüri, hukuksal süreci topluluğa bağlamak için tasarlanmış bir kurumdur; ihtiyacı karşılamayan memurlarca keyfi eylemlerden koruma sağlaması için özgül bir şekilde kavranır. Araştırma, jürinin demokratik bir kurum olarak kavranmasına rağmen topluluğun katmanlaşmasının jüri içinde tekrar ürettiğini gösterir, ve jüri vasıtasıyla toplumun katmanlaşma sistemi hukuksal sürece etki eder. Ortasınıf kişiler muhtemelen jüriye hizmet etmek için seçilecekler, ve birkez seçildiklerinde, muhtemelen jüri başkanı seçilecekler ve çok muhtemel olarak da orantısız bir etkiye sahip olacaklardır⁽³⁾. Katmanlaşmanın da, hukuksal sistemin daha geniş topluma bağlandığı diğer noktalardaki hukuksal süreci etkilediği gösterilmiş bulundu. Hukukla ilgili meslek üyeleri seçiminin ve dava açılan taleplerin seçiminin her ikisi de, sosyal katmanlaşma tarafından etkilenir ve bu nedenden dolayı katmanlaşma, bütün hukuk sistemini çalıştıran halledelere şekil vererek bütün hukuk sistemini şekillendirir.

Hukuksal süreç üzerindeki sosyal etkilerin, hukuksal karar alıcıları sıkıştırmak amacıyla sosyal baskılarla sınırlı olmadığını fark etmek önemlidir. Sosyologlar, dava edilecek talepleri belirleyen güçlerle eşit olarak meşgul oldu. Örgütlü grup çıkarlarının hukuksal kurum ve kuruluşlara sunulmaya başlayan müzakere konularını ve bu müzakere konularının sunulduğu şekilleri belirlemede önemli bir rol oynadığı gösterildi. Böylece ABD'deki ırklar-arası ilişkiler hukuku (race-relations law) alanı United National Association for the Advancement of Colored People'in stratejik planları tarafından ağır şekilde etkilenmiş oldu. Bu topluluk, inandırıcı bir ardışıklık içinde yol gösterici talepleri oldukça dikkatli olarak sunmak amacıyla olguları seçti ve sonra da stratejik taleplerinin arkasına hatırı sayılır kaynaklarını yer-

leştirdi⁽⁴⁾.

Önemli sosyal çıkarların, etkili bir hukuksal sunum için zorunlu olan grup örgütlenmesi tarafından iyi temsil edilmesinin hiçbir güvencesi yoktur. Böylece sosyolojinin çok önemli bir görevi, bazı taleplerin ötekilerden daha etkili olarak temsil edilmeye başladığını göstermek gayesiyle tasarlanan araştırmaları üzerine almak olacaktır. Sosyolog, örneğin avukatların meslek ahlâkının tesirleriyle ilgilenir; ki bu meslek ahlâkı, sendikalar veya hastane çalışanları ile kişisel-zarar davalarında uzmanlaşan avukatlar arasında yapılan mukaveleler yoluyla kişisel-zarar olgularının örgütlü giderimini sık sık yasaklar⁽⁵⁾. Bu tür sözleşmelerin engellenmesi; sigorta şirketlerinin talepleri ileri sürecektir zarar gören taraf oldukları konuma değil de, daha çok etkin şekilde bu talepleri bastırmak (önlemek) için örgütlü oldukları bir konuma yol açar mı?

Bu noktada, hukuksal kurum ve kuruluşların işleyişinin incelenmesi ve hukuk kuralı sorunu arasındaki yakın bağlantıyı açıkça görebiliriz. Sosyologlar, sosyal hedefleri sosyal organizasyon desteği olmadan başarmada kuralların veya normların gücü hakkında şüpheli olmaya eğilimlidirler. Politik sosyolojinin asıl ilgilendiren biri, demokrasiyi mümkün kılan sosyolojik destekleri dikkatle incelemek oldu. Bu bakımdan, politika öğrencileri, politika eğitimini ve ilgisini güvenceye bağlamak için, zengin bir cemiyet hayatının önemini, ve sosyal çıkarların geniş bir sıralamasının etkili olarak korunmasının ve temsil hakkının önemi üzerinde durdular. Aynı sebepten dolayı, hukuk kuralı, sadece yazılı anayasanın varlığı tarafından veya hukuk normlarının üstünlüğünün onaylanmış bir geleneği tarafından güvenceye bağlanamaz. Yürürlükte bulunan bir hukuk kuralı, hukuksal kurum ve kuruluşların önüne getirilen ve etkili şekilde sunulan talepleri güvence altına almak amacıyla taleplerin örgütlü temsilini gerektirir. Hu-

kuksal bağlamda, özellikle bir örgütlü grubun tipi önemlidir: Örgütlü hukukçuluk mesleği. İyi örgütlü bir hukukçuluk mesleği, hangi dereceye kadar toplumun tüm katmanlarında hukuk uygulamacıları, mesleki standartların korunması, nitelikli ve ahlâki bir adliye (jüridiciary) ve hukuksal taleplerin uygun temsili için uygun bir eğitim temin edebilir?

Tekrardan yıkılan gelenekler, Amerikan barosunun zaafını kanıtlamak amacıyla onu çokça ortaya çıkarmadı. Hukuk pratiğinin kısıtlamasına ya da politik amaçlarla nitelikli yargıların atamasına muhalefet edilmesi, baro birliklerinin kullanımının göze çarpan örnekleridir. Bir çok inceleme, baronun kendi kendine katmanlaştığını gösterdi⁽⁶⁾. Hukuk Fakülteleri, hukuk firmaları, ve hukuksal pratik tipleri, iyi temsil edilen yüksekçe yerleşik çıkarları güvence altına almak amacıyla bu çeşit bir yolda değişik prestij katmanları içinde sıralandı. Katmanlaşmanın aynı sistemi, şüpheli tabiata sahip mesleki pratik ile meşgul olmak amacıyla büyük baskılarla karşılaştıkları pozisyonlara, aşağı sosyal statülerden avukatları yerleştirmeye de eğilimlidir. Hukuk kuralının desteklenmesindeki mesleki örgütlenme rolünün belgelenmesiyle daha az ilgilenilmiş gibi görünüyor. Bundan dolayı hukuktaki ideallerin makul bir dereceye kadar gerçekleştirildiği mekanizmalar iyi bir şekilde kavranamaz. Yine biz işlevsel hukuk bilimini, hukuk üzerine sosyolojik bir araştırma için bir teşvik olarak görüyoruz. Bir hukuk kuralı nosyonu, hukuksal kuralların ya da kavramların toplumdaki örgütlü güç odaklarına karşı bireylere bir koruma düzeyi sağlamak amacıyla, aslında hukuksal kararlara yol gösterdiğini farzeder. Kavramsal hukuk bilimi üzerindeki sosyolojik sınırlamaları vurgulayan yaklaşımlar, hukuksal yaşamda işlemesi için kavramsal kurallara izin veren örgütsel destekleri araştıran yaklaşımların aksini söylemek amacıyla ortaya çıkar.

Bereket versin ki, mesleki örgütlenme so-

runlarının dikkatli ve dengeli incelemelerinin ortaya çıktığını görmeye başlıyoruz. Örneğin, yeni yapılan bir inceleme, federal yargıçların seçimindeki politik ögelerin azaltılmasında Amerikan Baro Birliğinin gerçekleştirdiği başarı ölçüsünü dikkatli bir şekilde kanıtladı. Fakat aynı inceleme, çıkarlarına ve değerlerine boyun eğen adayların seçimini garanti etmek amacıyla mesleğin üst katmanlarına daha çok güç verdiğini de gösterdi⁽⁷⁾. "Kanunilik" (legality) ve "kanunculuk" (legalizm) arasına daha önemli bir sınır çizmek gayretleriyle kavramsal düzlemde bu probleme hücum edildi. Birinci kavram usule ilişkin doğruluk ve normatif şekilde düzenlenmiş karar üretme kurumuna işaret ederken; bu esnada ikincisi de [kanunculuk] mantıksal kesinlik hilesinin törenselleştirilmesine ve onun sonucu olan hissizliğinin sosyal talepleri ve problemleri bastırmasına işaret eder⁽⁸⁾. Sosyolojik problem, sorumlu özerkliği destekleyen sosyal koşulların ve bir taraftan hukuk sisteminin bağımsızlığı üzerinde fuzuli işgale izin veren koşulların ve diğer taraftan ise ihtiyacı karşılamayan törenselciliğin taslağını çizmektedir.

Hukuk kuralı içindeki sosyolojik ilgi, devlet hukukunun bütün toplumdaki rolüyle sınırlandırılmadı. Bürokraside bir çıkar tarafından harekete geçirilen sosyologlar, büyük ölçekli örgütlerdeki yasal prosedürün benzerlerinin gelişmesini inceledi. Şikayet usullerinin kurulması gibi bu türden olguları araştırmada, sosyolog, hukuk kuralları ve şekli usullerin işlevlerini aydınlatmaya girişebilir. Bu tür bir çalışma, bir örgüt ne kadar bürokratik olursa, çalışanların kendilerini hukuk tarafından o kadar çok korunmuş olarak gördüklerini gösteren, yeni yapılmaz bir inceleme tarafından betimlenebilir⁽⁹⁾. Bu tipten incelemeler, kurallar sistemi gelişiminin, örgütlere katılanların serbestliğini engellemekten daha ziyade artırabildiğini ispatlamada ilerleme kaydetmiş bulunduğumuzu gösterir.

Bu incelemeler, daha önce açıklanan toplumun

farklı sektörleri içinde hukuk düzeninin gelişmesinin incelenmesi başlığı altında toplanırlar. Bu problemler dizisi içindeki ilgiyi de işlevsel hukuk bilimi tarafından artırdı. Çünkü onun formlarından biri içinde (Eugen Erlich'in sosyolojik bilimi) ⁽¹⁰⁾, sosyal gruplarda ve birliklerde ortaya çıkarken, hukuksal düzenin bu belirtisi, yaşayabilir bir hukuksal düzenin, toplumun "iç düzenini" yansıtması gerektiğinde ısrar eder. İlgi, şimdi toplumu şekillendiren grupların ve birliklerin içinde ve arasında gelişerek "yaşayan" normatif düzenlerin ilerlemesine ilişkin araştırmaları somutlaştırma eğilimi gösteriyor. Böyle incelemeler, özellikle, anlaşmayı müzakere eden özel hukuksal düzenlerin seyrinde, özel grupların devlet hukukunu nasıl bir araç gibi kullandığının araştırılmasını kapsadında ilginç olurlar. Hukuksal araçların kullanımını öğrenenlerin halihazırda biri, otomobil üreticileri ve satıcıları arasındaki ilişkilerin kapsamlı bir belgelenmesini sağladı⁽¹¹⁾. Araştırma, ilişkileri planlamak ve tartışmaları gidermek için özel ve gayri resmi sistemlerin yaygın olduğunu ve resmi hukukun etkisini anlamaya çabalayan herhangi bir öğrenci tarafından bilmezlikten gelinemeyeceğini gösterir. Aynı zamanda Ulusal Otomobil Satıcıları Birliği'nin örgütlü çabaları, satıcıların resmi olmayan müzakeredeki ayrımlar gibi etkili olarak kullanmaya muktedir olduğu ve özel mukavelelerin şekillerini etkileyen hukukta değişikliklere neden oldu. İnsan ilişkileri üzerindeki hukukun etkisini anlamak istiyor, resmi kurum ve kuruluşlarıdaki hukuk kullanımının ötesinde, gayri resmi etkileşim içindeki hukuk kullanımına bakmamız gerekiyorsa, ek olarak yapılan bu tipten incelemeler çok önemlidir. Gerçekten, hukuk kuralının hakiki tartışma konusu, resmi hukuksal yapının, eşit olmayan taraflar arasındaki müzakerede etkili silahlar olarak hukuksal normların kullanımına güçlü bir destek sağlayacak şekilde düzenlenip düzenlenmediği problemi olarak yeniden tanımlanabilir.

Benzer nedenlerden dolayı, davranış üzerinde hukukun etkisinin incelenmesi bağlamında, kullanımının da incelenmesi önemlidir. Bir hukukun etkisi hukuksal kurum ve kuruluşlar tarafından uygulanmasının sonuçlarıyla sınırlı değildir. Resmi olmayan grupların, çıkarlarını güvenceye almada, hukukun mevcudiyetinden bir araç gibi yararlandığını görmek gerekir. Sosyolojik incelemenin bu tip mekanizmalara çok az ilgi göstermesi hayret vericidir. Hukukun etkisi konusundaki değerlendirmelerimizin zayıflığı, hukuk ve ahlâk üzerindeki tarihsel polemiklerin etkilerine dayandırılabilir. Tartışma öyle hareketli oldu ki, katılanlar hayret verici şekilde, örneğin hukukun sadece onaylayacağı mevcut yerleşik davranış örüntülerini veya normların görünümünü kapsayan aşırı uç konulara sürüklendiler. Böylece, sosyologlar kendilerini bunun gibi asıl önermeleri Amerikan Federal Hükümeti'nin gönüllü vergi temeli üzerindeki etkinliğinin mevcut düzeyini sürdürmeye büyük olasılıkla muktedir olacağı şeklinde yorumlamaların beklediği bir durumda bulurlar. Bununla beraber, sosyologlar şimdi sorunun, "hukuk, davranışa etki edebilir mi?" şeklinde olmadığını ancak "hukuk, hangi koşullar altında davranış etkileri ve mevcut hukuk bunu hangi mekanizma ile gerçekleştirir?" şeklinde olduğunu kavramaya başlıyorlar.

Değişik davranış örüntüleri içinde hukukun etkinliğinin, büsbütün topluluk içinde yer alan davranışlara hukukun tekabül ettiği dereceye veya hukuku zorla uygulamak amacıyla kullanılan yaptırımların sertliğine bağlı olmadığını ileri sürülen kanıtı var. Birinci olarak, topluluk davranışları nosyonunun karmaşık olduğu açıktır. Belirli örneklerle uygulanırken; gereksinim veya bir hukukun arzu edilebilirliği hakkında topluluk inanışları, hukukun doğruluğu, kanun koyucunun hukuku aşması hakkı ve hukukun haklılığı arasında bir ayırım yap-

malıyız⁽¹²⁾. Topluluğun hukuka itaat etme istekliliği, hukuka itaat etme arzusunun ayrı edilmelidir. İnsanlar, vergi ödemekten hoşlanmaz. Ancak ABD'de onları zorlama konusunda hükümetin yetkisine de genellikle meydan okunamaz. Karşı gelme örüntülerinin uygun açıklaması, belirli önlemlerin hukuka aykırılığı veya önemsizliği hakkındaki inanış örüntülerine ve cebri icra örgütündeki kaçamak örüntülerine ilişkin referansları içermesi gerekir.

Dahası, topluluğun bireylerin türdeş bir topluluğu olmadığını, fakat muhtelif çıkarların, inanışların karmaşık bir şebekesi, ve çeşitli derecelerde örgütlenmeye sahip davranış örüntüleri olduğunu benimsemek önemlidir. Topluluğun bir kesitinin gayri meşru ve bir hakkı daraltan talebi, öteki kesitler için topluluğun etkili ve ahlâksal işleyişinin zorunlu bir koşuludur. Bu andan itibaren, davranış üzerinde hukukun etkisinin herhangi bir anlamlı değerlendirmesi belirli uzmanlaşmış grupların hukukun yürütülmesi içinde bir menfaate sahip olup olmadıkları, böyle grupların zorlama yoluyla taleplere baskı yapmak için örgütlü olup olmadıkları ve eğer örgütlü iseler devletin idari mekanizmaları üzerinde açık etki kanallarına sahip olup olmadıkları şeklindeki sorulara cevap vermek üzere, topluluk örgütlenmesi ilgili belirgin özelliklerini ayırd etmeye çalışmalıdır. Aynı sebeple, potansiyel ihlalciler grupları topluluğu içindeki yerleşme ve bu tür grupların savunmaya yönelik stratejilerinin artışını belirlemek zorunludur. Özet olarak, hukuku tanımadaki başarısızlıkta uzanan topluluk tutumlarına karşı hukukun eylemde bulunup bulunamayacağı içinde bir problem olarak hukuk ve davranış sorununu tanımlama yetersizliği, topluluk içinde bir yerde olan tutumlara yönelik karşılıktır. Böylece, ödev bir sosyal örgütlenme şebekesi içindeki konularının bir sonucu olarak, bir hukukun destekçileri için, ahlâksal ve politik kaldıraç kuvvetinin elde hazır bulunduğu dereceyi belirlemektir.

Birisi, bir icra kuruluşunun (enforcement agency) bakış açısından zorlama problemini dikkatle gözden geçirse bile, sosyal örgütlenme incelemenin çok önemli konusudur. Örneğin, kamu rızası gibi böyle basit kavramların terimleri içinde, A.B.D'de hükümetin gelir vergisini toplamadaki başarısını anlayamayız. Hükümetin yüksek başarı düzeyi açık bir şekilde toplumun başlıca kontrol noktalarında bulunan vatandaşların yanındaki diğer insanların gelirinin sistematik saklama ve raporlanma yoluyla vergi ödeyenler için giriş yolunun yüksekçe örgütlü sistemlerinin gelişmesine bağlıdır.

Hukuk sosyolojisinin başlıca dört alanından üçünde sosyal örgütlenmedeki sosyolojik (mahiyette) ve işlevsel hukuk bilimindeki yoğun ilgi, sosyolojik hukuk araştırmasını teşvik etti. Fakat dördüncü alanda normatif bir sistem olarak hukukun incelenmesinde, bu teşvik kaynaklarının bir karşı etkisi oldu. Bu etki, çerçevelenen müzakere konularından daha ziyade uygun olmayan usulleri kapsadı. Sosyologlar, hukukun bir normlar veya kurallar sisteminden daha fazla bir şey olduğunu göstermek çabasıyla, hukukun bir normlar toplamı olduğunu ve bundan dolayı da normatif bir sistem olarak hukuk incelenmesinin yükseldiği anlamı önemsemeye eğilimli oldular. Araştırmacılar, hukuksal kurum ve kuruluşlarca nasıl kullanıldıkları ve uygulandıkları veya toplumda gerçekten yaşayan hukuka tekabül edip etmediklerine ilişkin referansa sahip olmaksızın ilan edilen kuralları değerlendirmeden kabul etmenin tehlikeleri konusunda çok duyarlı olduklarından dolayı; hukuksal kurallar toplamının işlevini ve içeriğini dikkatle gözden geçirmeyi ihmal ettiler. Örgütsel problemlerin muhtelif tipleri, hukuksal kuralların çeşitli tiplerine nasıl götürür? Sosyal değerler, örgütsel problemler için normatif çözümleri nasıl etkiler? Böyle problemlerin ihmal edilmiş bulunması sosyoloji için talihsizliktir. Çünkü sosyolojik teorinin kurucuları, normatif bir sistem olarak geniş bir şekilde hukukun

yapısı ve içeriğindeki karşılaştırmalı problemlerle çok ilgilendiler.

Talimli olarak, hukuksal normların kullanımlarının ve hukuksal kurumların işleyişi hakkındaki bilgilerimizin büyümesiyle hukuksal kuralların içeriğindeki genel ifadelerin kısıtlanması gerektiğini tanımak daha da kolaylaşıyor.

Böyle bir kapasite verilirse, öğrenciler, kurallar sistemindeki içeriğin öneminin değerlendirmesini geliştirmek için daha fazla serbestlik hissedebilir. Gerçekten, hukuksal kurumların etkili bir öğrencisi, işlevsel hukuk biliminin, son çözümlemede, katı kavramcılık üzerine sadece eleştirel bir saldırı olmadığını, fakat normatif denetimin yüklemesi vasıtasıyla sosyal gayeleri yerine getirmek üzere hukuksal kuralların nasıl işlediğini anlamak için olumlu bir girişim olduğunu görmüş bulundu. Bu anlayış tarafından yol gösterilen, Profesör J. W. Hurst, öğrencileri ve mesai arkadaşları, hukuk normlarının gelişmesindeki eğilimleri açıklayan ve yorumlayan monografiler üretiyor. Hurst, meslekten bir hukuk hocasıdır. ABD'de hukukun gelişimini teşvik edici değerlendirmeleri içeren sosyolojik inceleme için yöntem gösterdi. Çalışması, belki onun hukuk ve özgürlüğün koşulları arasındaki ilişkilerin yorumlayıcı tartışması tarafından benimsenebilir. Amerikan hukuku sürekli bir şekilde insanın yaratıcı enerjisinin boşaltılmasının esaslı bir değerlendirmesini yansıttı. Ancak yaratıcı enerjinin boşaltılması için özgürlük koşulları, toplum örgütlenmesinin değiştiği biçimde değişti. Böylece, servetin yoğunlaşması ve büyük ölçekli örgütlenme Amerika'da daha göze çarparken; Amerikan hukuku, vurgusunu, çevre üzerindeki denetimden, sosyal iktidar üzerinde kontrollü bir ilgiye bıraktı⁽¹³⁾. Hurst, hukuksal kuralların içeriğinin anlamı olarak bu özetlemeye yalnızca spekülasyon olarak yaklaşmadı. kuralların içinde ortaya çıktığı toplumun farklı sektörleri ve siyasal bağlamlarını inceledi.

Sosyolojik bakımdan hukuk sosyal bir süreç olarak kavranacaktır. Ancak, sosyal bir süreç olarak hukuku anlamının, hukuksal normların kullanıldığı, uygulandığı, yorumlandığı ve nihai olarak da düzenli kullanım örüntüleri vasıtasıyla toplumun kurumsal yapısı içinde somutlaştığı biçimdeki kullanılmaya hazır mânasını anlamak olduğu artan bir şekilde sarih hale geliyor.

Gerçekten, sosyologlar hukukun sosyolojik araştırmasının, modern toplumun kurumlarının yapısını aydınlatmak suretiyle nihai olarak en önemli yardımı

DİPNOTLAR

- (1). Eloise Snyder, "Uncertainty and The Supreme Court's Decisions," American Journal of Sociology, LXV (1954), 241-245.
- (2). Talcott Parsons, "A Sociologist Looks at The Legal Profession," in Essays in Sociological Theory (rev. ed., Glencoe, Ill.: The Free Press, 1954), pp. 370-385.
- (3). W. S. Robinson, "Bias, Probability, and Trial by Jury," American Sociological Review, XV (1950), 73-78, and Fred L. Strodbeck et al., "Social Staus in Jury Deliberations," American Sociological Review, XXII (1957), 713-719.
- (4). Leon Mayhew, Law and Equal Opportunity (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1968).
- (5). Bu problemlere ilişkin hukuksal çözümler, Brotherhood of Railway Trainmen v. Virginia State Bar davasında görülebilir. (377 U.S. 1, 1964). Bak. Kenneth Reichstein, "Ambulance Chasing: A Case Study of Deviation and Control within the Legal Profession," Social Problems, XXII (1965), 3-17.
- (6). Bak. Örneğin, Jerome Carlin, Lawyers on Their Own (New Brunswick, N.J. : Rutgers University Press, 1962), and Jack Ladinsky, yaptığı ümit ederler. ABD gibi karmaşık bir toplum, örgütlü sosyal yaşama bütünlük sağlayan temel kurumların etrafından örgütlenir. siyasal otorite, mülkiyet, sözleşme, şirketleşme ve evlilik kurumları, insanlar arasında yerleşmiş kullanışlı ve bağlayıcı ilişkilerin hazır yapılmış araçlarını sağlar. Bu kurumlar, hukuk tarafından tanımlanır ve düzenlenir. Sosyal kurumlarını biçimlendirmek yoluyla davranışı inşa etmek ve kurmak üzere hukuksal kurum ve kuruluşlar ile belirli grupların hukuku nasıl kullandıklarının bir değerlendirmesini yapmak hukuk sosyolojisinin görevidir.
- "Carcers of Lawyers, Law Practice, and Legal Institutions," American Sociological Review, XXVIII (1969), 47-54.
- (7). Joel B. Grosman, Lawyers and Judges (New York: John Wiley and Sons, 1965).
- (8). Jerome H. Skolnick, "The Sociology of Law in America: Overview and Trends," Law and Society, Supplement to Social Problems (Summer 1965), p. 38.
- (9). Phillip Selznick and Howard Vollmer, "Rule of Law in Industry," Industrial Relations, I (1962), 97-116.
- (10). Eugen Erlich, Fundamental Principles of the Sociology of Law (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1936).
- (11). Stewart Macaulay, "Changing a Continuing Relationship Between a Large Corporation and Those Who Deal with It: Automobile Manufacturers, Their Dealers and the Legal System," Wisconsin Law Review (1965) pp. 483-575, 770-858.
- (12). Bak. Harry Ball, "Social Structure and Rent-Control Violations," American Journal of Sociology, LXV (1960), 598-604.
- (13). James Willard Hurst, Law and The Conditions of Freedom in the Nineteenth-Century United States (Madison, Wis.: The University of Wisconsin Press,